

RECENZIE DE CARTE

Gabriel P. Crăciunescu, *Cultura ȚutoBrdo-Gârla Mare în vestul Olteniei*, ediție îngrijită de Florin Ridiche, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2022, 264 pagini text, 37 pagini bibliografice, 90 pagini planșe.

Gheorghe Calotoiu¹

Cartea doctorului în arheologie Gabriel Crăciunescu, prezintă stadiul cercetărilor și materialelor arheologice publicate, descoperirile specifice culturii ȚutoBrdo-Gârla Mare în vestul Olteniei.

Lucrarea monografică se compune din mai multe capitole „Cultura Ceramicii Încrustate pe Valea Dunării”, „Așezări”, „Necropole”, „Manifestări magico-religioase”, „Ceramica”,

„Plastica”, „Artefacte din piatră și silex”, „Artefacte din os”, „Artefacte din metal”, „Contactele culturii ȚutoBrdo-Gârla Mare cu unele culturi ale epocii bronzului”, „O posibilă fază finală a culturii ȚutoBrdo-Gârla Mare”, „Concluzii”, „Anexe”.

Înainte a acestor capitole autorul prezintă un „Cuvânt înainte” în care se subliniază prezentarea unor concluzii noi față de cele cunoscute, rezultate din ultimele cercetări și interpretări.

În „Introducere” este prezentat „Mediul geografic” și „Istoricul cercetărilor”.

În subcapitolul „Istoricul cercetărilor” Gabriel Crăciunescu prezintă un istoric al investigațiilor arheologice specifice acestei culturi prin nominalizarea celor care au cercetat cultura ȚutoBrdo-Gârla Mare, ce cuprindea ambele maluri ale Dunării.

Autorul menționează că primele cercetări arheologice ale acestei culturi au fost efectuate la Ostrovul Corbului în 1921 de Ion Andrieșescu, Alexandru Bărcăcilă și Ștefan Ciuceanu. În 1932 Ion Nestor, Dumitru Berciu și Pompiliu Costescu efectuează o cercetare de suprafață în aceeași zonă.

În 1936 Alexandru Bărcăcilă și Dinu Rosetti au săpat o necropolă a acestei culturi în insula Ostrovul Mare.

¹ PhD, Expert Archaeologist, Corresponding author, Târgu-Jiu.

În perioada 1970-1984 Petre Roman a coordonat o echipă de arheologi la Ostrovul Corbului la kilometrul fluvial 911. Pe acest șantier a fost descoperit un bogat inventar arheologic specific culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare*.

Șantierul arheologic din insula Ostrovul Mare prilejuit de construcția hidrocentralei Porțile de Fier II în 1978 a dus la descoperirea mai multor locuințe specifice acestei culturi, iar la Ostrovul Corbului, Petre Roman a descoperit o așezare cu locuințe suprapuse.

La necropolele de la Gârla Mare a făcut cercetare arheologică sistematică autorul cărții Gabriel Crăciunescu alături de colegi de la Muzeul Regiunii Porțile de Fier.

În cadrul capitolului „Cultura Ceramicii Încrustate pe Valea Dunării”, autorul prezintă în subcapitolul *ŽutoBrdo-Gârla Mare în estul Porților de Fier*, arealul întinderii acestei culturi în Oltenia, care începe din estul Porților de Fier și ajunge până la vărsarea Oltului în Dunăre.

În capitolul „Așezări” Gabriel Crăciunescu reliefează locul de amplasare al acestor așezări, de regulă pe malul Dunării.

De multe ori aceste așezări specifice culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare* de pe marginea Dunării puteau fi inundate de apa fluviului. Dar cele mai mari distrugerii au fost făcute prin crearea lacului artificial Porțile de Fier II.

În subcapitolul „Localități cu așezări” cercetătorul Gabriel Crăciunescu prezintă așezarea de la Ostrovul Mare – Colonie km. fl. 865, cu descoperiri importante și un bogat material arheologic: cești și căni, amfore, castroane cu buza dreaptă sau buza în colțuri, vase tronconice și bitronconice, vase duble, capace, vase de tip pyraunoi, tigăi de pește, farfurii-fructiere, strecurători, vase de provizii, fusaiole și plastică antropomorfă etc.

În așezarea de la Ostrovul Mare – km. fl.861 au fost efectuate mai multe cercetări de teren în urma cărora s-au descoperit cești, castroane, tăvi (tigăi de pește), plastică zoomorfă și antropomorfă ș.a.

Așezarea de la Ostrovul Corbului – Botul Cliuciului km. fl. 911 a fost cercetată între 1970-1984 de o echipă de arheologi condusă de Petre Roman, unde au fost descoperite castroane, kantharoi, oale, vase duble, cești, căni, vase-pahare, statuete antropomorfe.

Așezarea de la Izvoarele-km.fl.857 cuprinde un inventar arheologic compus din cești, căni, castroane, amfore, oale, capace, kantharoi, tăvi, plastică antropomorfă, fusaiole, o protama sub forma unui cap de pasăre.

Așezarea de la Gârla Mare km. fl. 836+400 m a fost cercetată în 2010 de un colectiv de arheologi de la Muzeul Regiunii Porțile de Fier Drobeta Turnu Severin condus de Gabriel Crăciunescu unde au fost descoperite cești (fragmente) amfore (fragmente), vase tronconice etc.

Așezarea de la Gârla Mare km. fl. 838, a fost cercetată de specialiști de la Muzeul Regiunii Porțile de Fier unde a fost descoperită o locuință cu materiale arheologice interesante specifice culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare*: cești, căni, amfore, castroane, vase tronconice și bitronconice, vase duble, tăvi, vase de provizii, plastică antropomorfă și un altar de cult fragmentar.

În așezarea Gârla Mare – km fl. 839 + 840 materialul arheologic se compune din cești și căni, amfore, castroane, plastică antropomorfă (un fragment de statueta), cuțit, străpungător, ac cu cap tronconic etc.

În așezarea de la Tismana – km. fl. 906 cercetări sistematice s-au desfășurat în anul 2007 unde au fost descoperite o tavă fragmentară și o statueta antropomorfă fragmentară.

În capitolul „Necropole” autorul cărții ne prezintă amplasarea necropolelor în general în lunca Dunării pe terenuri nisipoase.

Necropola Ostrovul Mare – Bivolarii/km, fl. 870 a fost cercetată în anul 1936 de Dinu V. Rosetti și Alexandru Bărcăcilă directorul muzeului Drobeta Turnu Severin. Materialul arheologic al necropolei a fost publicat de Dumitru Berciu în *Arheologia preistorică a Olteniei din 1939*, unde este prezentat inventarul cu toate materialele culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare*.

În a doua publicare, *Catalogul muzeului arheologic din Turnu Severin*, D. Berciu prezintă pe localități piesele descoperite precizând cultura din care fac parte.

Autorul cărții, G. Crăciunescu a studiat formele ceramice și numărul acestora care se află în inventarul Muzeului Regiunii Porțile de Fier. Sunt prezentate amfore, castroane, cești, căni, capace, vase duble, pixide, vase pătrate, vase pyraunoi, tăvi (tigăi de pește), vase în formă de pasăre, cupe, topoare de lut, linguri, brotlaihidole, plastică antropomorfă, zuruitori (jucării).

Necropola Balta Verde – „La morminți” a fost cercetată în anii 1932, 1949 și 1950 de D. Berciu și E. Comșa, unde au fost descoperite 18 morminte de incinerație cu un important material arheologic.

Necropola Gruia – km. fl. 851 a fost cercetată în anii 1981-1982 de arheologul Gabriel Crăciunescu unde au fost descoperite 21 morminte plane de incinerație din care șase morminte aparțin culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare*. La fiecare mormânt este prezentat inventarul arheologic: amfore, castroane, vase duble, cești, căni, pixidă.

În necropola Gârla Mare – km. fl. 836+400 în 2004-2005 un grup de studenți de la Facultatea de Istorie Pitești, în practică arheologică, descoperă patru morminte specifice acestei culturi.

În 2009 Gabriel Crăciunescu împreună cu alți colegi de la Muzeul Regiunii Porțile de Fier descoperă două morminte aparținând culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare*.

În anul 2010 cercetătorul Gabriel Crăciunescu deschide la Gârla Mare un șantier arheologic cu colegi de la Muzeul din Tr. Severin. Cercetările s-au desfășurat în anii 2010, 2012-2013.

În aceste noi cercetări arheologice efectuate au fost descoperite mai multe morminte de incinerație cu un relevant inventar arheologic: amfore, castroane, vase tronconice și bitronconice fragmentare, cești, fructiere, podoabe lucrate din os.

În 2008-2009 la Crivina – km fl. 894 au fost efectuate cercetări arheologice de un colectiv de la Muzeul Regiunii Porțile de Fier, având ca responsabil de șantier pe Gabriel Crăciunescu. Au fost cercetate mai multe morminte de incinerație, descoperindu-se inventar ceramic specific culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare*.

Necropola de la Salcia – km.fl.822 este menționată de Dumitru Berciu în Arhivele Olteniei din 1939, în *Arheologia preistorică a Olteniei* (APO).

În capitolul „Manifestări magico-religioase” autorul cărții menționează că au fost descoperite unele materiale arheologice care se pot interpreta că ar fi existat unele practici religioase. Astfel, în insula Gârla Mare – km. fl. 838 au fost descoperite două fragmente ceramice, unul reprezintă un colț de altar, iar cel de-al doilea fragment ceramic păstrează mici porțiuni ale unor găuri rotunde.

Cercetările arheologice de la Balta Verde – „La morminți” au dus la descoperirea unei mese de formă aproape ovală. Măsuța avea patru picioare din care unul rupt din vechime. Autorii D. Berciu și E. Comșa au considerat că acest obiect avea un rol distinct în procesul de libație.

În capitolul „Ceramica” autorul cărții Gabriel Crăciunescu prezintă tehnicile de ornamentare a ceramicii: incizii, aplicații practice în relief, imprimarea, canelarea (mai puțin întâlnită pe ceramica din partea de vest a Olteniei) împunsăturile succesive în canal (Stichkanaltechnik), incrustația.

Ca valoare estetică, cercetătorul Gabriel Crăciunescu se referă la două elemente: cercurile șampilate, imprimate în pasta crudă a vaselor și un alt element reprezentat de protome plasate pe corpul vaselor, care redau mult schematizate păsări sau animale.

În subcapitolul „Tipuri ceramice” din așezări și necropole, Gabriel Crăciunescu consideră că argila folosită la confecționarea ceramicii *ŽutoBrdo-Gârla Mare* se procura pe plan local.

Ceștile și cămile sunt decorate, în cele mai multe cazuri iar amforele atât în necropole sau așezări sunt de dimensiuni mari, mijlocii sau mici.

Capitolul „Plastica” este împărțit în două categorii: plastica antropomorfă și plastica zoomorfă. Totalul statuetelor din mediul *ŽutoBrdo-Gârla Mare* este de 63 piese din care 54 decorate și 9 nedecorate. Cea mai bună reprezentare pentru necropole se întâlnește la Ostrovul Mare - „Bivolării” unde au fost descoperite 11 statuete.

Aceste statuete se găsesc în locuințe dar și în morminte. Rolul acestor piese, în special în aceste așezări este mai greu de explicat iar cercetările viitoare cu descoperiri mai multe va putea contribui la înțelegerea acestor lucruri.

Plastica zoomorfă este mult mai săracă decât cea antropomorfă. Plastica cuprinde brotlaihidole, piese lucrate din lut de formă paralelipipedică pe care se află trasate linii adânci, uneori echidistante. Aceste obiecte au fost descoperite doar în așezări (Ostrovul Mare – „Bivolării”).

La capitolul „Plastica” cercetătorul Gabriel Crăciunescu mai adaugă zuruitorile și topoarele miniaturale din lut care se întâlnesc în necropole și așezări.

Capitolul „Artefacte din piatră și silex” cuprinde câteva fragmente de tipare pentru vârfuri de lance, iar topoarele fragmentare din granit sunt reprezentate prin descoperirile de la Ostrovul Corbului. Râșnițele fragmentare au fost descoperite în cercetările de la Izvoarele – km. fl. 857.

Unelte din silex au fost depistate în locuințe. Astfel, într-o locuință de la Ostrovul Mare-Colonie au fost descoperite 21 piese de lungimi diferite.

În capitolul „Artefactele din os” autorul cărții Gabriel Crăciunescu prezintă câteva podoabe lucrate din acest material și consideră că numărul mic al acestora se datorează materialului perisabil și ușor degradabil care au fost distruse din cauza procesului de incinerare.

În capitolul „Artefacte din metal” Gabriel Crăciunescu ne prezintă localizări cu zăcăminte de cupru, unde au existat exploatări de acest metal. Pe teritoriul României, bronzul a circulat sub forma unor *turte*.

Metalul sub forma unor artefacte se întâlnesc în morminte. În necropola de la Gârla Mare-km. fl. 835+400 bronzul este prezent prin descoperirea unui ac de tip *Hülsenkopfnadel* fără tijă în mormântul nr. 9.

În necropola de la Ostrovul Mare – „Bivolării” au fost descoperite mai multe artefacte din metal – un celt, un inel și un pumnal. În aceeași necropolă au fost descoperite trei celturi.

Subcapitolul „Unelte” cuprinde tiparele din piatră sau ceramică folosite pentru obținerea de arme, unelte și podoabe. Autorul menționează două tipare aflate în colecția muzeului severinean.

În subcapitolul „Arme” Gabriel Crăciunescu ne prezintă spada descoperită în insula Ostrovul Mare și găsește analogii cu piesa descoperită în localitatea Smirov, regiunea Pernik și o consideră de tip Central European (tip Neunzingen). Această piesă se poate considera un „import” din zona Europei Centrale, după unii cercetători.

Subcapitolul „Podoabe” cuprinde ace, aplici, brățări, falere, inele de buclă, pendantsive, saltaleoni. Două ace cu cap în formă de teacă – *Hülsenkopfnadel* descoperite în necropola Gârla Mare – km. fl. 836 +400, mormântul 3 și aparține culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare*. Ace cu cap bitronconic și ureche laterală pe gât au fost descoperite la Ostrovul Corbului – „Botul Cliuciului” de P. Roman, iar ace cu cap sferic sau rotund au fost descoperite de D. Berciu la Ostrovul Mare – „Bivolării”. Aplicile, autorul Gabriel Crăciunescu le clasează în două tipuri: butoni în formă de calotă și aplici conice. În mormântul 16 de la Gruia au fost descoperite 15 piese întregi în formă de butoni calotiformi. Autorul cărții relevă că brățările, în mare parte, provin din necropolele de la Ostrovul Mare „Bivolării”, Gârla Mare „Insulă”, Ostrovul Mare-km. fl. 836+400.

În tezaurul de la Ostrovul Mare „Țigănași” au mai fost descoperite brățări lucrate din sârmă de aur, astăzi dispărute.

Falerele descoperite la Ostrovul Mare - Țigănași sunt în număr de 33 și au fost împărțite de Dorin Popescu în șapte grupe, după anumite criterii. Inelele de buclă sunt menționate în descoperirile din necropola de la Gruia, km. fl. 851 și Ostrovul Mare.

La Pendantsive autorul consideră o categorie – Pendantsive simple sub formă de semilună, distruse , în mare parte de rugul funerar, în necropola de la Ostrovul Mare-„Bivolării”, mormântul 16 de la Gruia km. fl. 851 și necropola Gârla Mare km. fl. 836+40. Piesele saltaleonii Gabriel Crăciunescu le menționează la *Balta – Verde, La morminți*, Gruia - km.851și Gârla Mare km. fl. 836+400.

În capitolul „Contactele culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare* cu unele culturi ale Epocii bronzului”, autorul cărții Gabriel Crăciunescu reia discuția relațiilor culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare* cu alte culturi.

Pătrunderi de materiale ceramice ale culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare* în mediul culturii Verbicioara sunt numeroase. În vestul Olteniei se cunosc mai multe stațiuni arheologice ale culturii Verbicioara în care au fost descoperite materiale specifice culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare*.

Autorul cărții Gabriel Crăciunescu enumeră mai multe localități cu descoperiri ale culturii Verbicioara în care au pătruns și materiale ale culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare*: Bistreț, Cujmir, Fântâna Domească, Godeanu, Iablanița, Izvoarele, Malovăț, Oprișor, Oravița Mare, Padina Mare, Pătule, Rogova ș.a.. În materialele specifice culturii Verbicioara din aceste situri au fost descoperite și fragmente ceramice ce proveneau din mediul culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare*.

Materialele ceramice *ŽutoBrdo-Gârla Mare*, în cadrul așezărilor târzii ale culturii Verbicioara se întâlnesc în toată Oltenia. Materialele *ŽutoBrdo-Gârla Mare* se găsesc și în stațiunea arheologică de la Vierșani, comuna Jupânești, județul Gorj, care aparține culturii Verbicioara din faza a IV-a. Pe câteva fragmente de vase descoperite s-a aflat decor specific culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare*.

Stațiunea arheologică de la Vierșani-Jupânești a fost cercetată mai mulți ani de subsemnatul și a dus la descoperirea mai multor locuințe și materiale arheologice specifice culturii Verbicioara, faza a IV-a.

Autorul cărții Gabriel Crăciunescu prezintă legăturile culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare* și cultura Mad'arovce, exemplifică, că profesorul Petre Roman a descoperit la Ostrovul Mare o cană cu piciorușe de tip Mad'arovce pe care o atribuie fazei proto – Gârla Mare. Un astfel de vas a fost descoperit în necropola de la Ostrovul Mare „Bivolării”, care are decor în tehnica *ŽutoBrdo-Gârla Mare* relevând că execuția lui este asimilată unui model local.

În ceea ce privește cultura *Szeremle* autorul cărții Gabriel Crăciunescu precizează că „este firesc ca aceste grupuri de populație să beneficieze de o moștenire culturală cu elemente comune și care se dezvoltă independent”.

În capitolul „Concluzii” autorul cărții Gabriel Crăciunescu relevă că în cercetările arheologice din câteva așezări ale acestei culturi locuințele erau de suprafață, în majoritate situate pe marginea Dunării, de dimensiuni mici și mijlocii.

Necropolele acestei culturi se aflau pe mici dune sau într-un teren nisipos. Singura excepție o constituie necropola de la Gârla Mare km. fl.839+300 unde mormintele au fost depuse în gropi săpate într-un teren lutos, dificil de lucrat.

Necropolele erau situate în apropierea așezărilor. Rugul funerar se afla în preajma acestora. În necropola Gârla Mare, km. fl.836+400 cele 18 morminte analizate de antropologi, cu oasele umane incinerate depuse în 11 urne și șapte direct pe pământ, au fost identificați 30 de indivizi. Ofrandele de natură diferită au fost descoperite în mai multe morminte. Statuetele antropomorfe au fost descoperite în două necropole: Balta Verde și Crivina.

Bronzul apare sub formă unor obiecte de podoabă în șase morminte de la Gârla Mare – km. fl. 636+400, două morminte de la Gruia și două morminte, cât și

în direct două morminte de la Gârla Mare km. fl. 836+400 prin oasele de culoare verde.

Referitor la ceramică, autorul cărții Gabriel Crăciunescu arată că sunt folosite unele tehnici de decorare a vaselor: incizii, aplicații în relief, imprimare, caneluri, împunsăturile în canal (Stichkanaltechnik) și incrustație.

Plastica antropomorfă a fost descoperită în mai multe așezări din vestul Olteniei: Gârla Mare, Izvoarele, Izvorul Frumos, Tismana, Ostrovul Corbului, Ostrovul Mare și Bistreț. În necropole sunt cunoscute piesele descoperite la Salcia, Ostrovul Mare, Ostrovul Corbului, Izvoarele, Balta Verde și Crivina.

Plastica antropomorfă a înregistrat mai multe clasificări, ultima clasificare aparține Monicăi Chicideanu Șandor și Ion Chicideanu.

Pentru datarea culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare* există mai multe păreri exprimate de Ion Chicideanu care considera că această cultură poate fi în intervalul 1900-1400 a Chr.

N. Tacic consideră că, cultura Ceramicii Încrustate care se află în sudul Banatului este între 1700-1600 a Chr.

Cercetătorul Gabriel Crăciunescu precizează că pătrunderea culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare* de la est de Porțile de Fier este situată în jurul anului 1600 a Chr. dar această dată poate fi modificată de viitoarele noi descoperiri.

Unii cercetători consideră că grupul Bistreț-Ișalnița ar reprezenta o fază finală a culturii *ŽutoBrdo-Gârla Mare*.

Anexele cuprind lista descoperirilor *ŽutoBrdo-Gârla Mare* la est de Porțile de Fier în România, Serbia și Bulgaria. De asemenea, este prezentată analiza antropologică a osemintelor incinerate din unele morminte ale necropolelor de la Gârla Mare și Crivina, județul Mehedinți, Campania 2010 de Mihai Constantinescu și Mihaela Culea.

Autorul cărții prezintă un rezumat în limba engleză a cărții „Cultura *ŽutoBrdo-Gârla Mare* în vestul Olteniei”. Sunt redate abrevierile bibliografice. Bibliografia studiului numără zeci de autori cu lucrări citate și cuprinde 90 de pagini cu planșe ilustrative.

Cartea reputatului arheolog Gabriel Crăciunescu este utilă, în primul rând cercetătorilor în domeniu dar și profesorilor de istorie, studenților și publicului care este pasionat de istoria veche a României.

Muzeul Județean Gorj "Alexandru Ștefulescu"

Str. GENEVA, 8

210136, Târgu-Jiu

Gorj, România

Tel./Fax: 0253/212044

e-mail: *revistalitua@gmail.com*

www.litua.ro

LITUA STUDII ȘI CERCETĂRI - I.S.S.N. - 1582-7151